

Slovenski pragozdovi

// Mirko Perušek

1: V jelovo-bukovem pragozdnem rezervatu Strmec je obilica odmrlega drevja bukve in jelke ter mladih vzpenjajočih se bukev.

2: Pragozd s ptičjim imenom Krokraj je med največjimi, je tudi izjemno bogat z glivami.

Mogočnost naših gozdov se najbolj izraža v pragozdnih ostankih. Odmrta stoječa in ležeča drevesa govorijo zgodbe preteklosti. V teh ostankih prvobitnih gozdov poteka naraven cikel gozdnega življenja. Živa biomasa se nalaga in razpada. Poleg šumenja vetra v krošnjah dreves in kapljanja dežja najpogosteje slišimo ptice. Nepogrešljivi so gozdni tesarji – detli in žolne – ki s trkanjem in bobnanjem opominjajo na minljivost življenja stoletnih dreves.

Slovenija slovi kot dežela gozdov, saj je po gozdnatosti na tretjem mestu v Evropski uniji. Značilna je tudi izjemno visoka raznovrstnost živih organizmov, kar je posledica različnih dejavnikov; od tektonskih dogajanj v preteklosti, različnih matičnih podlag, klimatskih razmer, orografije ter do količine in razporeditve padavin.

Človek je najprej skrčil gozdove za kmetijsko rabo in naselja v ravninskih nižinskih predelih. V odročnih gozdnih kompleksih so ostali sklenjeni gozdovi. Rudarstvo, nabiranje kresilne gobe, oglarjenje, pridelava apna idr. so v preteklosti izraziteje posegli le v bolj dostopne gozdove. Šele v drugi polovici 19. stoletja so z gozdnimi cestami in gozdnimi železnicami začeli odpirati zaprte gozdne komplekse ter tja postavljati parne žage. Iz gozda so potem z voli in konji laže vozili žagan les in oglje.

Konec 19. stoletja so v takratnih veleposestniških gozdovih nastali prvi gozdno gospodarski načrti. V kočevskih gozdovih na posestvu grofa Auersperga je v gozdno gospodarskem načrtu iz leta 1892 napisan tudi znameniti stavek: »Odelka 38 in 39 naj se kot pragozd ohranita, zato je tu vsaka raba izključena«. Drugi pragozdni ostanki

so bili razmeroma neznani in so se navadno raztezali daleč od naselij. Še po drugi svetovni vojni so takoj po graditvi gozdnih prometnic posekali na desetine hektarov teh ostankov.

Ostanki tega prvobitnega gozda so danes za raziskovalce edinstven laboratorij v naravi. V njih je ostal delček nekdanjega čara osupljivih in težje prehodnih pragozdov. V 70-tih in 80-tih letih prejšnjega stoletja so gozdarji na pobudo profesorja Mlinška začeli s sistematičnim izločanjem gozdnih rezervatov na različnih gozdnih rastiščih. Od enega milijona hektarov gozdov v Sloveniji pokrivajo gozdni rezervati le en odstotek površine gozdov ali okoli 9.000 hektarjev. Pragozdnih ostankov je bistveno manj, s skupno površino 540 hektarjev na štirinajstih lokacijah. Večinoma so v dinarskih jelovo-bukovih gozdovih. Največji so Ždrocle pod Snežnikom s 184 hektarji, najnižje leži pragozd Krakovo in obsega 40 ha. Imamo tudi zelo majhne pragozdne ostanke z le nekaj hektari, kot sta pragozd Belinovec in Prelesnikova koliševka. Najbolj imponantni in z najvišjimi lesnimi zalogami so jelovo-bukovi pragozdni ostanki v Kočevskem Rogu od pragozda Pečka, Rajhenavskega Roga do manjšega bukovega pragozda Kope, v Borovski gori je pragozd Krokraj, Strmec v Kočevski Stojni ter pragozd Bukov vrh v Trnovskem gozdu.

V pragozdnih ostankih navadno prevladuje optimalna razvojna faza – to je odrasel gozd mogočnega drevja. Tu pa tam kakšno drevo omaga. Nastalo vrzel zapolni gozdno mladje in temu pravimo inicialna faza. Prehodna oblika iz inicialne v optimalno fazo je prebiralna, ko se posamezna drevesa hitro poženejo v višino za sončnimi žarki in postopoma ujamejo vladajoče drevice v »strehu pragozdnega sestoja«. V pragozdu je najbolj izrazita terminalna faza ali faza razpadanja. Drevesom po stoletjih rasti usahnejo moči, vendar drevo takrat še enkrat zaživi. Razpadanje povzroči nastanek številnih niš za mnoge nevretenčarje in vretenčarje. Glive s hifami postopoma razmehčajo les. Žolne in detli potem laže izdolbejo dupla. Ob povečevanju deleža razpadajočih dreves je teh dupel lahko ogromno. Iglavci razpadajo desetletja, celo stoletje, medtem ko bukve in večina drugih listavcev precej hitreje

3

4

je razpadejo do humusa. Razpadajoče drevje pripomore k stalnemu obnavljanju rodovitne humusne plasti gozda, kjer je življenje še posebej pestro in raznoliko.

Pragozdni ostanki pri nas so v različnih razvojnih stopenjah. V pragozdu Pečka je pred desetletji del sestoja porušil vihar. Debla iglavcev počasi razpadajo, med njimi se že vzpenjajo vitke mlade bukve. Pragozd Rajhenavski Rog se je zadnji dve desetletji bujno pomladil. Številna drevesa jelk so odmrli. Med ležeci debli je danes težko prehodna gošča mladih bukev. Manj številnim jelovim mladnicam ne uspe uiti lačni jelenjadi. V prihodnosti – čez stoletje ali dve – se v Rajhenavskem Rogu in v nekaterih drugih pragozdnih ostankih obetajo čisti bukovi sestoji. Na robu Kolpskega grebena je pragozd Krokarij. Ta pragozd je razvojno mlad, saj je večino pragozda v optimalni razvojni fazi. S 74 hektarji je med največjimi. Vključno z okoliškimi varovalnim pasom obsega skupno čez sto hektarjev, pod njim je Kolpsko ostenje s pretežno strmimi varovalnimi gozdovi, kjer je na več kot 1.000 hektarjih gozd nedotaknjen. Lesne zaloge na hektar gozda so v teh jelovo-bukovih pragozdnih ostankih od 600 pa vse do 1.000 m³ na hektar. Povprečna lesna zaloga v slovenskih gozdovih je le nekaj čez 300 m³ na hektar. V pragozdnih ostankih, kjer prevladuje bukev, je ta zaloga nekoliko nižja. Tako je v pragozdu Bukov vrh v Trnovskem gozdu okoli 500 m³/ha. Odmrli drevesa bukve lahko razpadejo v desetletju, zato je v čistih bukovih pragozdnih ostankih manj odmrlega drevja.

Ptice sledijo zgradbi gozda, ponujenim nišam in razpoložljivi hrani. V pragozdnih ostankih z odmirajočimi in odmrli iglavci živi nekoliko neobičajni triprsti detel (*Picoides tridactylus*). V sestojih z večjim deležem odmrlih in odmirajočih bukev gnezdi največji belohrbti detel (*Dendrocopos leucotos*). To je zelo zahtevna visoko specializirana vrsta detla. V obsežnih pragozdnih ostankih je bil nekoč verjetno najpogostejša vrsta iz reda plezalcev. Veličnega detla (*D. major*) in druge vrste detlov hitro prežene. Ni pa ga opaziti v pragozdnih ostankih z večjim deležem iglavcev, tudi tam ne, kjer ni dovolj razpadajočih listavcev. V tem primeru lahko gnezdi kakšno leto, potem pa izgine za več let. Zanimivo je, da se v teh predelih okoli 1000 m

nad morjem tu pa tam kot gnezdilca pojavi tudi srednji detel (*D. medius*). V duplih detlov gnezdijo belovrati muharji (*Ficedula albicollis*) ali celo pogorelec (*Phoenicurus phoenicurus*). Manj pogost in bolj neopazen je mali muhar (*Ficedula parva*). Bolj ali manj redno gnezdi v Pečki, Rajhenavskem Rogu in Krokariju. Stalna gnezdilka je kozača (*Strix uralensis*), saj v številnih odlomljenih deblih najde primerno gnezdilno duplo. Tudi v nižinskem hrastovogabrovem pragozdu Krakovo gnezdi v družbi srednjih detlov, belovratih muharjev in drugih vrst. V bukovih pragozdnih ostankih na Gorjancih občasno gnezdi pisani belohrbti detel, pogosteje pa pod Snežnikom v obsežnih Ždroclah. Pragozd Šumik je posebnost, saj je eden redkih pragozdnih ostankov v Sloveniji na nekarbonatni matični podlagi in z obiljem vode.

Slovenski pragozdovi so le zelo majhen delček obsežnih slovenskih gozdov. Pestrost teh pragozdnih ostankov je izjemna. V njih najdemo številne zelo ogrožene vrste ptic in drugih organizmov. Glede na obsežna varovana območja Natura 2000 v predelih dinarskih in drugih gozdov lahko le upamo, da bo prihodnost prinesla še kakšen odstotek novih gozdnih rezervatov, kjer bo »vsaka raba izključena«. Slovenija ima petino gozdov v državni lasti. Ti gozdovi bi morali imeti bolj poudarjeno javno vlogo. Država danes iz posekanega lesa iz državnih gozdov dobi bore malo – več kot pol manj v primerjavi z lastniki gozdov v zasebnih gozdovih, kljub temu da se je tu z gozdom načrtno gospodarilo že stoletje in več. Ali ni morda zdaj čas, da ti gozdovi dobijo večjo javno vlogo in se mreža gozdnih rezervatov še razširi? ●

3: Triprsti detel (*Picoides tridactylus*) živi v pragozdnih ostankih, kjer so ostanki odmrlih in odmirajočih iglavcev.

4: Obilje vode v pragozdu Šumik na Pohorju daje gozdu še poseben čar poleg številnih odmrlih debel ob in v strugi potoka.

foto: vse Mirko Perušek

LITERATURA:

- DIACI, J. (2006): Gojenje gozdov: pragozdovi, sestoji, zvrsti, načrtovanje, izbrana poglavja. – Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- KORDIŠ, F. (1993): Dinarski jelovo bukovi gozdovi v Sloveniji. – Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.